

ISH BILAN BANDLIK — IJTIMOY-IQTISODIY SIYOSATNING ELEMENTI SIFATIDA

Iqtisodiyot 4 -bosqich talabasi.

Ravshanova Xokimaxon Boburjon qizi. AndMI.

N. Saidaxmedov. And M I.Katta o'qituvchi

Annotatsiya: sh bilan bandlik, korxonalarda ishchi-talabalar orasidagi munosabatlarni tartibga solish, ish haqida ma'lumotlarni almashish va ishchi-talabalarning huquqlarini himoya qilish uchun kiritilgan qonun-hujjatlardan iborat bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning bir qismidir. Bu siyosat, korxonalarining ishchi-talabalarga qarshi adolatli muomala ko'rsatishini, ularning huquqlarini himoya qilishni va faol ishtirok etishlarini ta'minlashni maqsad qiladi.

Ish bilan bandlik siyosati, ishchi-talabalarning huquqlarini himoya qilish, ularning to'g'ri maosh olishi, ish tizimida barqarorlik va barqaror munosabatlarni ta'minlash va ularning amaliyotlariga qarshi qonuniy himoya ko'rsatishni o'z ichiga oladi. Bu siyosat korxonalarining o'z faoliyatlarini rivojlantirish, ishchilar orasidagi munosabatlarni mustahkamlash va sodda va samarali ish rejalarini amalga oshirishga yordam beradi.

Maqola : Ish bilan bandlik, ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning bir qismidir va korxonalarda ishchi-talabalarning huquqlarini himoya qilish, adolatli muomala ko'rsatish va faol ishtirok etishlarini ta'minlashni maqsad qiladi. Bu siyosat korxonalarining samaradorligini oshirish va ish tizimlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar : Ish bilan bandlik, korxonalarda ishchi-talabalarning huquqlarini himoya qilish, adolatli muomala ko'rsatish va faol ishtirok etishlarini ta'minlashni maqsad qiladigan ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning muhim elementidir. Bu siyosat korxonalarining samaradorligini oshirish, ish tizimlarini rivojlantirish va ishchi-talabalarga qarshi maslahatlarni hal qilishda katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Asosiy qism : Ijtimoiy yo'naltirilgan iqtisodiyotning eng muhim mezoni ish bilan bandlikka bo'lgan munosabatdir. Ish bilan bandlik kompleks ijtimoiy siyosatning ajralmas qismi deb qaraladi. Ish bilan bandlik muammolarining ijtimoiyligi uning avval, boshdan insonga, uning manfaatlariga va mehnat sohasidagi ehtiyojlariga qaratilganligi bilan belgilanadi.

Ish bilan bandlikning eng kam deganda to'rt ijtimoiy jihatini (aspektini) hisobga olish kerak bo'ladi:

a) ish bilan bandlik insonning Konstitutsiyada belgilab berilgan eng muhim huquqi — mehnat huquqi bilan mustahkam bog'liqligidir;

b) turmush darajasini va munosib hayot kechirish shart-sharoitlarini shakllantirishda ish bilan bandlik hal qiluvchi rol o'ynaydi. Aynan ish bilan bandlik, mehnat faolligini oshirish hozirgi vaqtda mehnatga qobiliyatli fuqarolar va ular oilalarining turmush darajasini oshirishning eng muhim kafolatidir;

v) har kimning va umuman jamiyat farovonligining negizi bo'lgan yuqori unumli mehnatning yangi sababini shakllantirish;

g) aynan mehnat faoliyati insonni o'zgartiradi, uning kasbiy imkoniyatlarini ochib beradi va ko'paytiradi, shaxsning rivojlanishini rag'batlantiradi.

Ijtimoiy siyosatning boshqa jihatlarini bilan birga qo'shib qaralganda ish bilan bandlik rivojlanishining asosiy yo'nalishlaridan biri deb qaralishi kerak, ushbu yo'nalishlar milliy iqtisodiyotdagi moliyaviy, moddiy va mehnat resurslarini qayta guruhlarga ajratishni, fan-texnika taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlarini, shuningdek, ishlab chiqaruvchi kuchlarni joylashtirish, turmush sifati darajasini oshirish yo'llarini belgilab beradi. Bu g'oyat muhim muammolardan biri bo'lib, ish bilan bandlik muammolarini hal qilish, binobarin, butun iqtisodiyotni isloh qilishning muvaffaqiyati ana shu muammoni e'tirof qilish va hal etishga ma'lum darajada bog'liqdir.

Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotida ish bilan bandlikning asosiy xususiyatlari:

— **ish bilan to'liq va samarali bandlikni birga qo'shib olib borishni balansli holga keltirish;**

— mehnat qilishning ixtiyoriyligi va mehnat sohasida inson huquqlari hamda vazifalarining uyg'unlashuvi, xodimlarning ijtimoiy boqimandaligiga barham berish, munosib turmushni ta'minlaydigan ish topish imkoniyati uchun fuqaro bilan davlatning baravar mas'uliyati;

— mehnat samaradorligini oshirish yo'lida uni sarflash tarmoqlari, sohalar, kasblar va hududlar o'rtasida ishchi kuchining erkin harakati;

— yangicha mehnat sababi, tadbirkorlik va xodimlarning yuqori unumli mehnat qilishdan kuchli manfaatdorligi;

— bozor iqtisodiyotining salbiy oqibatlarini mehnatkashlar manfaatini ko'zlab, aniq maqsad bilan yumshatib borish.

Bu xususiyatlar ish bilan bandlikning yangi sifat xususiyatlarini belgilab beradi, ularning shakllanishiga tegishli ish bilan bandlik sifati mos kelishi lozim. Biz ish bilan bandlik siyosatini qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga bevosita va bivosita ta'sir ko'rsatish choralari majmui sifatida qarab chiqamiz. Bunda ish bilan bandlik siyosatining maqsadlari ish bilan bandlikning normativ holatini aks ettirishi kerak, hozirgi kun muammolarini hal qilish bilan bunday holatga erishish mumkin.

Ish bilan bandlik siyosati bir necha darajaga egadir: umumdavlat (makrodaraja), mintaqaviy va mahalliy darajalar. Ish bilan bandlik siyosatining barcha darajalari

yagona ish bilan bandlik kontseptsiyasi bilan birlashgan bo'ladi, bu kontseptsiya iqtisodiy rivojlanishning qabul qilingan tipini aks ettiradi.

Makrodarajadagi ish bilan bandlik siyosati ijtimoiy bozor iqtisodiyotidagi ish bilan bandlikning asosiy xususiyatlarini shakllantirishga: fuqarolarning mehnat qilish huquqini amalga oshirish va yuqori turmush darajasiga erishishning zarur sharti bo'lgan ish bilan to'liq bandlikni ta'minlashga qaratilgan. Ma'lumki, bozor iqtisodiyoti boshqaruv usullarida iqtisodiyot samaradorligini oshirishga, xo'jalik yuritish sohasi iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq bo'lmagan ish o'rinlarini siqib chiqarishga, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va aholining iste'mol talabini qondirish uchun ishchi kuchini qayta guruhlariga bo'lishga qaratilgan. Bunday sharoitda ish bilan to'liq bandlikka ko'maklashish strategik maqsad bo'lib qoladi.

Eng yaqin taktik maqsad ish o'rinlariga bo'lgan talab va taklifning balanslanishidir. Bunga faqat ishchi kuchiga bo'lgan talab va taklif balansli bo'lishiga erishish shartlariga kompleks yondashuv bilan erishish mumkin. Ko'pincha bu muammoni hal qilishda ommaviy ishsizlikning oldini olishning zarur sharti bo'lgan ish o'rinlari tizimini rivojlantirishga e'tibor beriladi.

Aholining ish o'rinlariga bo'lgan talabining pasayishiga, uning ayrim guruhlarining haddan tashqari ish bilan bandligiga barham berish, buning uchun bolali ayollar, ishni o'qish bilan qo'shib olib borayotgan yoshlarga, pensionerlarga ijtimoiy yordam ko'rsatish dasturini takomillashtirishga mehnat unumdorligini oshirishni jadallashtirish sharoitida ish bilan to'liq bandlikni ta'minlashning zarur sharti deb qaralishi kerak. Bu erda gap mehnat resurslarini mehnat sohasi, o'qish va ish bilan ixtiyoriy bandlik sohalari o'rtasida ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan qayta guruhlariga bo'lish haqida bormoqda.

Ish bilan bandlik sohasini demokratlash, mehnat kishisini ozod qilish ish bilan bandlikning qattiq tartibga solingan shartlaridan voz kechish, mehnatga qobiliyatli aholining turli guruhlari shaxsiy manfaatlari bilan kasb imkoniyatlarini baravarlashni bildiradi. Tadbirkorlik yoki bajaruvchilik faoliyati, davlat xizmatini yoki o'z tijorat ishlarini ma'qul ko'rish butun mehnatga qobiliyatli davr mobaynida yoki uning ayrim bosqichlarida ishlash, mehnat rejimining turli-tumanligi — bularning hammasi fuqarolarning xilma-xil kasbiy manfaatlarini qondirish uchun zarurdir. SHu sababli ish bilan bandlik sharoitlarining xilma-xilligiga o'tish qanchalik faolroq amalga oshirilsa, yuqori unumli mehnatning yangicha mehnat sababi shunchalik tez paydo bo'ladi va ish bilan to'liq bandlikni ta'minlash imkoniyati kengayadi.

Dunyoda bozor iqtisodiyoti rivojlangan biror mamlakat yo'qki, unda ish kuchiga bo'lgan talab va taklif muvozanatiga mehnat sohasida moslashuvchanlikni— to'liq ish vaqtiga ega bo'lmagan mehnat rejimini, alohida bo'lingan ish o'rinlarini va hokazolarni keng tatbiq etmasdan turib erishib bo'lsin. Misol uchun SHvetsiyani

oladigan bo'lsak, u erda mehnat qilish huquqini amalga oshirish muammosi muvaffaqiyatli hal etilmoqda, ishlovchi ayollarning 45 %ga yaqini to'liq bo'lmagan ish vaqtida mehnat qiladi.

Ish bilan bandlikning moslashuvchanligi muammosida asosiy narsa — tanlashning ixtiyoriyligi va mehnatni kamroq vaqt ichida ishlab, durustgina ish haqi olish imkonini beradigan qilib tashkil etishdir. Hozircha bozor vositalari to'liq ishlashga erishilmagan ekan, davlatning muqobil mehnat rejimlarini rivojlantirishga ko'mak berishini kuchaytirish zarur bo'ladi. Ushbu ko'rsatkichlar 2022-yil bo'yicha ishsizlar va ishsizlik darajasidir. Bu ma'lumot andjon viloyatining statistika qo'mitasining rasmiy sayti orqali olindi. bunga ko'ra Andijon viloyati umumiy ishsizlik darajasi 9.1 foizni ko'rsatmoqda, ishsizlar soni esa 1430,1 ming kishi tashkil etgan. (1-jadval) ¹

Andijon viloyati hududlari bo'yicha iqtisodiy faol aholi, bandlar va ishsizlar soni

1-jadval

	Iqtisodiy faol aholi soni jami, ming kishi	ulardan:		Ishsizlik darajasi, foizda
		iqtisodiyotda bandlar	ishsizlar	
2022				
Andijon	1 430,1	1 299,3	130,8	9,1
Andijon sh.	211,2	193,2	18,0	8,5
Xonobod sh.	18,4	16,8	1,6	8,5
tumanlar:				
Andijon	116,1	105,6	10,5	9,0
Asaka	149,4	135,7	13,7	9,2
Baliqchi	91,5	82,9	8,6	9,4
Bo'ston	31,5	28,5	3,0	9,5
Buloqboshi	67,4	61,1	6,3	9,3
Jalaquduq	87,8	79,4	8,5	9,6
Izboskan	107,5	97,7	9,8	9,1
Ulug'nor	27,2	24,6	2,6	9,6
Qo'rg'ontepa	100,1	90,9	9,3	9,2
Marhamat	77,8	70,8	7,0	9,0
Oltinko'l	79,9	72,3	7,5	9,4
Paxtaobod	83,7	75,8	7,9	9,4

¹ <https://andstat.uz/uz/>

Xo'jaobod	48,1	43,5	4,6	9,6
Shahrixon	132,5	120,6	11,9	9,0

Manba : <https://andstat.uz/uz/>

Korxonalar bilan mulkchilik va xo'jalik yuritishning turli shakllari mehnat rejimlari o'rtasida ishchi kuchi samarali kelib turishi uchun yaxshi o'ylab ko'rilgan daromadlar siyosati va ularning darajasini soliq tizimi bilan tartibga solib turish kerak bo'ladi. Ish haqining o'sishiga xo'jalik yuritish subyektlaridan cheklashlarni olib tashlanishi byudjetdan mablag' bilan ta'min etiladigan tashkilotlar xodimlarini moddiy rag'batlantirishning puxta o'ylangan chora-tadbirlari bilan qo'shib olib borilishi kerak. Bu ma'lum darajada aqliy mehnatni (ilm-fan, ta'lim, tibbiyot, madaniyat) rag'batlantirish bilan bog'liqdir.

Butun iqtisodiyotni isloh qilishning va ish bilan bandlikning sifat jihatidan yangi holatini tarkib toptirishning eng keskin muammolaridan biri mehnat sababidir. Mehnat sababi mehnat sharoitlarining umumiy majmuiga va inson hayotiga, xususan, insonning hozir ishlayotganidan ham samaraliroq ishlay olish qobiliyatiga bog'liqdir. SHuning uchun mulkchilik va xo'jalik yuritish shakllari, mehnatga haq to'lash va butun taqsimlash siyosatini isloh qilishdan tashqari xodimni yaxshi ishlashga rag'batlantirish, jadal va yanada samaraliroq mehnat qilish qobiliyati kasb malakasi etarli darajada yuqori bo'lgan va ishchanlik qobiliyati rivojlangan sharoitdagina barqaror bo'lishi mumkin. Insonning sog'lig'i va uning ishchanlik qobiliyatini tiklash sharoitlari ham ma'lum darajada ahamiyatga egadir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarishning sog'liq nuqtai nazaridan ishchi kuchining sifatiga bo'lgan talablari ortib boradi.

Bundan tashqari, bugungi kunda sotsial-ijtimoiy va iqtisodiy munosabatlarni chuqur qayta qurish sharoitlarida mehnat sabablarida birinchi o'ringa fuqarolarning ijtimoiy kayfiyati chiqarilmoqdaki, bunday kayfiyat deganda hozirgi vaqtda turmush sharoitining haqiqatda yaxshilanishigina emas, balki ijobiy siljishlarning muqarrarligiga, tanlangan islohotlar yo'lining to'g'riligiga, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan ijtimoiy himoyaning adolatli ekanligiga ishonchning mavjudligi ham tushuniladi. Hozirgi vaqtda ijtimoiy himoya (muhofaza) haqida ko'p gapirilmoqda, lekin u ko'pincha tor ma'noda, davlatning ishsizlarga, ayniqsa, aholining ijtimoiy eng nochor qismiga ko'rsatadigan yordami tariqasida tushuniladi.

Biroq, ommaviy ishsizlikka yo'l qo'ymaslik, uning oldini olish tizimi to'g'risida g'amxo'rlik qilish jamiyat uchun e'tiborli tomonlardan biri hisoblanadi. Bu tadbirlar orasida ancha muhimi jamiyatning har bir a'zosi uchun ish bilan bandlik sohasidagi o'z o'rnini haqiqatan ham erkin tanlashga, ish kuchining ijtimoiy-kasbiy harakatchanligini oshirishga, uning yuksak raqobatbardoshligini shakllantirishga davlatning har tomonlama yordam ko'rsatishidir. Bularning hammasi ish bilan bandlik sohasini demokratlashga olib keladigan ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarni

rivojlantirishni talab qiladi. Avvalo, quyidagilar zarur: hudud bo'yicha ko'chib yurish erkinligini, kasbni o'zgartirish mumkinligiga odamlarning ishonchini, aqliy mehnat va xizmat ko'rsatish sohasidagi mehnatning nufuzini oshirish; muqobil mehnat rejimlarini rivojlantirish va hokazolar talab qilinadi.

Xulosa: Ushbu bobda aholini ish bilan bandlik tushunchasining ijtimoiy iqtisodiy mohiyati keng yoritib berilgan.

Aholini ish bilan ta'minlash bu, fuqarolarning ehtiyojini qondirish bilan bog'liq bo'lgan, qonunlarga zid bo'lmagan va bularga ish haqi (mehnat daromadi) keltiradigan faoliyati, bandlikning ahvoli, uning eng muhim xususiyatlari, milliy farovonlik haqida, iqtisodiy rivojlanish sohasida tanlangan yo'ning samarali ekanligi, aholini ish bilan bandlik darajasini yaxshilash yo'nalishlari to'g'risida xulosa chiqarish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti. Darslik (nazariya va amaliyot) –T.: "Mehnat", 2009
2. Alle M. Globalizasiya: Razrushenie usloviy zanyatosti i ekonomicheskogo rosta: Empiricheskaya ochevidnost (Per. s FR.) Izdatelstvo: Spb: Piter, 2007.
3. Kyazimov K. Rinok truda i zanyatost naseleniya: Uchebnoe posobie Izdatelstvo: perspektiva, 2005.
4. Plaksya V.I. Bezrobotisa: teoriya i Sovremennaya Rossiyskaya praktika : Sosialno-ekonomicheskii aspekt (monografiya). Izdatelstvo: Rags, 2007.
5. Topilin A. V. Rinok truda Rossii i stran SNG: realii i perspektivi razvitiya: Izdatelstvo: Ekonomika, 2008
6. Xolmo'minov Sh.R. Mehnat bozori iqtisodiyoti (o'quv qo'llanma) –T.: TDIU, 2004.

Internet saytlari

1. <http://www.golos.cn.ru> – mehnat iqtisodiyoti
2. <http://www.economyfaculty.uz> – “Mehnat iqtisodiyoti va sotsiyaologiyasi” kafedrasini sayti mavjud bo'lgan veb-sayt
3. <http://economics.com.ua> – mehnat iqtisodiyotiga taalluqli bo'lgan ma'lumotlar veb-sayti
4. <http://www.bearingpoint.uz> – “O'zbekiston iqtisodiyoti” qo'llanmasining veb-sayti
5. <http://goldenpages.uz> – iqtisodiyotning eng so'nggi yangiliklari
6. <http://rea.ru> – Rossiya iqtisodiyot akademiyasining veb-sayti